

Sveučilište u Zadru

Knjižica sažetaka
znanstvenog skupa

NOVIGRAD
NEKAD I SAD

Zadar i Novigrad, 16. – 17. listopada 2015.

**Knjižica sažetaka znanstvenog skupa
NOVIGRAD NEKAD I SAD**

Nakladnik

Sveučilište u Zadru

Za nakladnika

Dijana Vican, rektorica

Suorganizatori znanstvenog skupa

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti,
Zavod za povjesne znanosti u Zadru

Sveučilište u Zadru

Matica hrvatska

Općina Novigrad

Urednik

Slobodan Kaštela

Lektor

Dorotea Rosandić

Fotografije

Ante Brkan

Nikica Karavida

Organizacijski odbor znanstvenog skupa

Franjo Šanjek, predsjednik

Zlatko Begonja

Josip Faričić

Slobodan Kaštela

Joso Klapan

Josip Lisac

Tado Oršolić

Ante Uglešić

Grafičko oblikovanje i prijelom

Grafikart d.o.o., Zadar

ISBN 978-953-331-088-6

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Znanstvena knjižnica Zadar

UDK 94(497.5 Novigrad)(063)(048)
908(497.5 Novigrad)(063)(048)

ZNANSTVENI skup Novigrad nekad i sad (2015 ;
Zadar, Novigrad)

Novigrad: nekad i sad : knjižica sažetaka
znanstvenog skupa / urednik Slobodan Kaštela ;
fotografije Ante Brkan, Nikica Karavida>. - Zadar
: Sveučilište, 2015. - 56 str. ; ilustr. ; 15 cm

ISBN 978-953-331-088-6

141214026

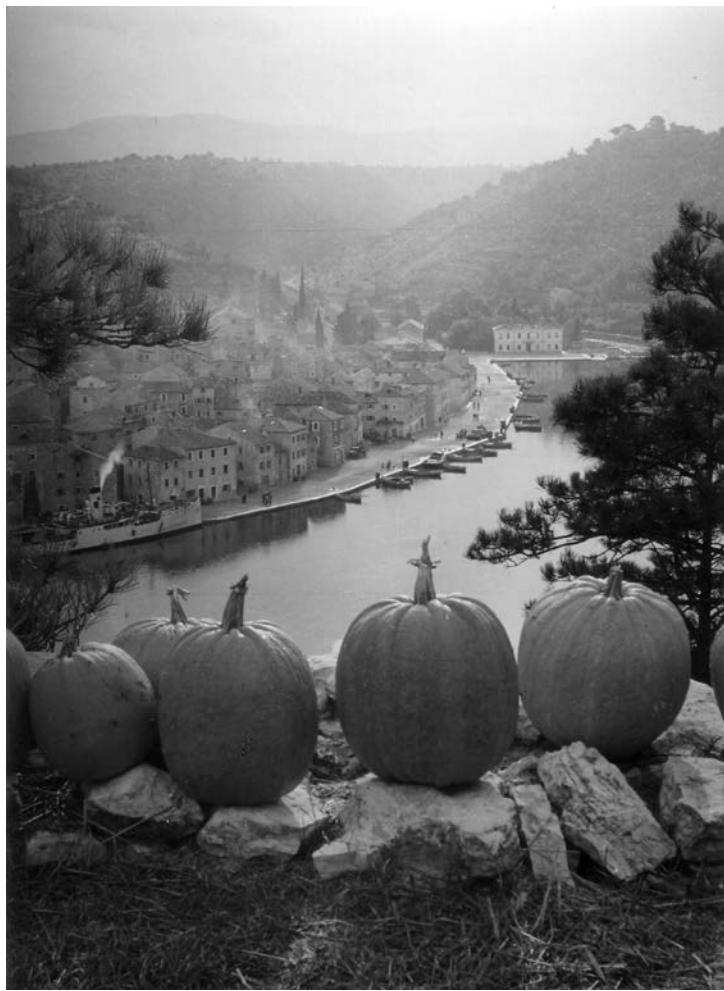

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Sveučilište u Zadru, Matica hrvatska i Općina Novigrad priređuju znanstveni skup koji će rezultirati izradom znanstvene monografije o Novigradu u sjevernoj Dalmaciji. Na znanstvenom skupu razmatrat će se o prošlosti i geografskim obilježjima ovoga manjeg grada, koji je između ostaloga i zahvaljujući svojem iznimno povoljnom geografskom smještaju, kroz mnoga povijesna razdoblja imao važnu ulogu.

Ustanovljen na južnoj obali Novogradskog mora u koje se ulijeva rijeka Zrmanja, u doticaju s jedne strane s Velebitskim kanalom, a s druge s Karinskim morem, te u zaledu s Ravnim kotarima, prirodna je povoljnost koja je u prošlosti i sadašnjosti stanovništvu ovoga gradića pružala raznolike mogućnost i mnogih društvenih i gospodarskih aktivnosti.

S obzirom na takve okolnosti, predviđeni znanstveni skup okupio je istaknute znanstvene djelatnike različitih disciplina, koji će razmjenom najnovijih znanstvenih spoznaja dati prilog boljem i potpunijem razumijevanju uloge Novigrada u zadarskoj regiji kao poveznici primorskoga i kontinentalnoga dijela Hrvatske.

Organizaciju znanstvenoga skupa Novigrad nekad i sad financijski su pomogli Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Sveučilište u Zadru, Zadarska županija, Grad Zadar i Općina Novigrad na čemu im srdačno zahvaljujemo.

Joso KLAPANOpćina Novigrad, Trg kralja Tomislava 1, Novigrad

U prvom dijelu članka autori, koristeći postojeću stručnu literaturu i pronađene arhivske izvore, pišu o Novigradu u razdoblju od najstarijih vremena do kraja Domovinskog rata. Ovaj prikaz nema, niti može imati, namjeru predstavljanja cjelovite povijesti Novigrada, već samo ukazuje na najvažnije događaje i osobe iz duge i burne povijesti tog gradića i njegova užeg područja. Drugi dio rada posvećen je relativno kratkom razdoblju od posljednjih dvadesetak godina u kojem je trebalo otkloniti posljedice ratnih razaranja: deminirati prostor, obnoviti porušene i opljačkane kuće te izgraditi važne infrastrukturne objekte na području Općine Novigrad. Unatoč uloženom trudu i velikim sredstvima uloženim u obnovu koja će omogućiti povratak stanovništva, nisu zaustavljena negativna demografska kretanja. Zbog toga je danas pogled u budućnost kako Novigrada tako i države u cjelini zamućen teškim gospodarskim stanjem u zemlji. U očekivanju da će se ta situacija uskoro poboljšati, na temelju postojećih projekcija, autori ukazuju na moguće pravce razvoja novogradskog područja, kao što su poljoprivreda, posebno maslinarstvo i vinogradarstvo, turizam te ribarstvo i školjkarstvo.

Damir MAGAŠ

Odjel za geografiju i Centra za istraživanja krša i priobalja, Sveučilište u Zadru, Trg kneza Višeslava 9,
Zadar; e-adresa: dmagas@unizd.hr

ZEMLJOPISNA OSNOVA RAZVITKA OPĆINE NOVIGRAD

Zemljopisna osnova Općine Novigrad koja obuhvaća prostor triju naselja, a očituje se u reljefnim, klimatskim, hidrogeografskim, pedogeografskim i biogeografskim obilježjima, od prapovijesti omogućuje opstanak i razvoj naseljenosti i gospodarskih djelatnosti. Novigradska općina prostorno zauzima SI dio ravnokotarske zone uz obale Novigradskog i Karinskog mora i Karinskog ždrila na hrvatskom priobalju. Područje Općine Novigrad dio je Zadarske županije u Jadranskoj Hrvatskoj, s $51,15 \text{ km}^2$ i 2.375 stanovnika prema popisu stanovništva 2011. godine. Posebice se razmatraju prirodno-zemljopisne sastavnice: građa (geološka osnova) i geomorfološke značajke, klimatske značajke, obilježja voda, tla i biljni pokrov. U povjesno-zemljopisnom pregledu razvoja prostora Općine razmotreno je vrednovanje pojedinih naseobinskih i proizvodnih lokaliteta u funkciji opstanka u tisućljetnom susjednom razvoju. Zemljopisni čimbenici razvoja, stanovništvo (kretanje, sastav, strukture) i gospodarstvo (poljoprivreda, ribarstvo, turizam, usluge i dr.) razmotreni su kao bitni oslonci dosadašnjeg i budućeg razvoja. S time su neposredno povezani i funkcionalni ustroj naselja, dvojbe i perspektive razvoja, zaštita okoliša itd. kroz različite mogućnosti održive namjene i učinkovitog korištenja prostora.

Zoran ŠIKIĆ

Odjel za ekologiju, agronomiju i akvakulturu, Sveučilište u Zadru,
Trg kneza Višeslava 9, Zadar; e-adresa: zsikic@unizd.hr

Slaven ZJALIĆ

Odjel za ekologiju, agronomiju i akvakulturu, Sveučilište u Zadru,
Trg kneza Višeslava 9, Zadar; e-adresa: szjalic@unizd.hr

VEGETACIJA NA PODRUČJU OPĆINE NOVIGRAD

Vegetacija na području Općine Novigrad biljnogeografski pripada mediteranskoj vegetacijskoj regiji i to mediteransko-litoralnom vegetacijskom pojusu i submediteranskoj vegetacijskoj zoni. Prostire se na nadmorskoj visini od 0 do 400 m/nmv. Kao i za cijelokupno zadarsko zaleđe, karakteritika šumskog pokrova novigradskog područja izrazita je degradiranost, i to ponajprije zbog nekontrolirane ispaše i sječa, a posljedica toga bila je i izražena površinska erozija. Degradaciji su pridonijele i klimatske prilike, posebno bura, a uočava se da je stupanj degradacije u blizini naselja veći. Zbog navedenog je klimatogena vegetacija prisutna u znatno izmijenjenom tj. degradiranom obliku. Za ovo područje nema detaljnih fitocenoloških podataka ni fitocenološke karte, što govori da detaljna vegetacijska istraživanja nisu ni rađena. Stoga će u ovome radu biti prikazani dostupni podatci koje ćemo analizirati i iskustvenom metodom uzoraka usporediti sa stanjem na terenu. U tom smislu ovaj će rad dati i preporuke za daljnje znanstvenoistraživačke aktivnosti koje bi bile potrebne da se vegetacija toga područja znanstveno obradi. Već je sad vidljivo da je najzastupljenija zajednica toga područja šuma hrasta medunca i bjelograba *Querco – Carpinetum orientalis* Horvatić 1939., koja je i najzastupljenija zajednica Dalmacije. Na tome području zastupljena je i šikara drače i primorske krkavine *Rhamno – Paliuretum* Trnajstić 1995., kao preposljednji degradacijski stadij šumske vegetacije. U toj zajednici posebnu ulogu ima šmrika *Juniperus oxycedrus*, a karakterističan je i razvoj tipičnih submediteranskih kamenjarskih pašnjaka asocijacije *Koelerio – Festucetum illyricae* Trnajstić 1992. Manje površine zauzima i kamenjara ljekovite kadulje i kovilja *Stipo – Salvietum officinalis* Horvatić (1956.) 1958. Određene površine zauzimaju i kulture crnogorice pošumljene alepskim, crnim i primorskim borom, te čempresom i cedrom.

Slavko MATIĆ

Šumarski fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Svetošimunska cesta 25, Zagreb / Hrvatska
akademija znanosti i umjetnosti, Zrinski trg 11, Zagreb

Igor ANIĆ

Šumarski fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Svetošimunska cesta 25, Zagreb /
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti,
Zrinski trg 11, Zagreb; e-adresa: ianic@sumfak.hr

Šime MEŠTROVIĆ

Šumarski fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Svetošimunska cesta 25, Zagreb

Vlado TOPIĆ

Hrvatski šumarski institut, Cvjetno naselje 41,
Jastrebarsko

**ŠUME I ŠUMARSTVO
NOVIGRADSKOG PODRUČJA
U PROŠLOSTI, SADAŠNJOSTI
I BUDUĆNOSTI**

Općina Novigrad obuhvaća tri naselja (Novigrad, Pridraga i Paljuv), a sa sjevera naslonjena je na Novigradsko i Karinsko more. Kopnena površina iznosi 5 tisuća ha, a s morskom površinom 6 tisuća ha. Najveći vrh jest Grabar (191 m). Čitavo je područje, gledajući sa šumarskoga stajališta, izrazito degradirano zbog intenzivnih i nekontroliranih sječa i ispaše u prošlosti. Prevladavaju različiti stupnjevi degradiranih šuma (panjače, šikare, šibljaci, goli krš), koji su ostaci nekoć kvalitetnih šuma hrasta medunca u kojima je dominirao hrast medunac, crni jasen, bijeli grab, klen i druge vrste te zajednice. Ukupna površina šuma i šumskih zemljišta na području katastarskih Općina Novigrad i Pridraga iznosi 3.491,45 ha. Šume visokog uzgojnoga oblika, pretežno borove kulture, imaju površinu 577,93 ha (16,56%), šume niskog uzgojnoga oblika, u koje spadaju panjače i degradacijski stadiji (šikare i šibljaci) zauzimaju 2.534,56 ha (72,59%). Neobrasla proizvodna šumska zemljišta površine su 245,97 ha (7,04%),

a neobrasla neproizvodna tla 83,18 ha (2,38%). Ocjenjujući ove šume samo s gospodarskog stajališta, odnosno vrijednosti drvne pričuve, one su loše kakvoće. Suprotno tomu, općekorisne su vrijednosti ili funkcije tih šuma vrlo važne. To su neizravne vrijednosti koje šuma i šumsko tlo pružaju svojim postojanjem, u koje ubrajamo ekološke, društvene ili socijalne i socijalno-ekofiziološke funkcije. U prvoj ekološkoj skupini najznačajnija je voda u svim oblicima koju šuma stvara, pročišćava, čuva, opskrbljuje izvore, štiti od poplava i erozija tla, a isto tako važna je klima i pročišćeni zrak. U drugoj, društvenoj ili socijalnoj općekorisnoj skupini značajne su estetske, zdravstvene, rekreacijske i turističke funkcije šume. U trećoj, socijalno-ekofiziološkoj skupini općekorisnih funkcija izraženo je očuvanje genofonda, biološka raznolikost, vezivanje ugljika i oslobađanje kisika. Općekorisne funkcije šuma posebno su važne i učinkovite kad je riječ o sredozemnim šumama kojima pripadaju i šume novigradskoga područja. Područje Novigrada obilježeno je vrlo povoljnim stojbinskim prilikama (tlo i klima) za razvoj biljnog i životinjskog svijeta. Ono se nalazi u zoni humidne klime, s povoljnim pokazateljima u količini oborina, godišnjim temperaturama zraka i prosječnoj godišnjoj zračnoj vlazi. Orografske prilike s nadmorskom visinom do 160 m također su povoljne za razvoj vegetacije. Zbog svega navedenoga možemo tvrditi da su šume na novigradskom području i danas važan čimbenik koji utječe na kvalitetu života i svekolikog razvoja toga područja, te je nužno intenzivno raditi na povećanju njihove površine, kvalitete i vječnosti.

BIOLOŠKO BOGATSTVO SREDNJEGLI DIJELA ESTUARIJA RIJEKE ZRMANJE S POSEBNIM OBZIROM NA ZOOPLANKTON

Zooplankton u donjem dijelu estuarija rijeke Zrmanje izrazito je estuarijskog tipa, pa je mala raznolikost vrsta. Postoje razlike u sastavu cilijata tintinida u usporedbi prema Malostonskom zaljevu. Najbrojnija vrsta *Helicostomella subulata* u Karinskom moru dolazi u toplo doba godine, a u Malostonskom zaljevu zimi. Kopepodi i njihovi razvojni stadiji najbrojnija su frakcija metazoa, s karakterističnim vrstama *Oithona nana* i *Paracalanus parvus*, koje dominiraju ljeti u slojevima ispod 5 m dubine. Za razliku od estuarija rijeke Krke, u estuariju Zrmanje većinom su prisutni i brojniji kopepodi roda *Oncaeae*.

Zahvaljujući bogatstvu zooplanktona estuarij je bogat malom plavom ribom.

Ante UGLEŠIĆ

Odjel za arheologiju, Sveučilište u Zadru,
Obala Petra Krešimira IV. 2, 23 000 Zadar;
e-adresa: auglesic@unizd.hr

PROSTOR NOVIGRADA U RANOKRŠČANSKO I RANOSREDNJOVJEKOVNO DOBA

Nalazi ranokršćanskog i predromaničkog razdoblja s novigradskog područja povezani su sa srednjovjekovnim položajem Dolac, izrazito plodnim područjem koje se protezalo između današnjeg Novigradskog i Karinskog mora. Na tom prostoru, u neposrednoj blizini, odnosno na periferiji velike rimske ladanjske vile, u ranokršćansko je doba sagrađen kompleks s crkvom čiji prednji dio ima pravokutni oblik dok je njezin istočni dio trikonhalnog oblika. Po crkvi sv. Martina taj se prostor povjesno nazivao Martindol ili Sumartindol. Crkva je i danas u liturgijskoj funkciji, a spada među najsačuvanije ranokršćanske objekte na našim prostorima. Pri istraživanju kompleksa pronađeni su brojni ulomci ranokršćanskoga i predromaničkoga kamenog crkvenog namještaja i ukrasnih dijelova arhitekture.

U neposrednoj blizini sv. Martina tijekom ranoga srednjeg vijeka, na porušenim ostacima rimske vile, sagrađen je kompleks samostana sa šesterolisnom crkvicom sv. Mihovila. Taj se položaj povjesno nazivao Mijovilovac ili Manastirine. Pri istraživanju toga prostora otkriveni su brojni ulomci predromaničke kamene plastike i nekoliko dijelova ranokršćanskog podrijetla. Zapadno od crkvice sv. Mihovila, pri istraživanju dijelova rimske vile, pronađeni su ostaci najstarijih nastambi iz vremena doseljenja Slavena/Hrvata na ove prostore koji su u biti adaptacije ruševina rimske arhitekture.

Oko 300 m jugoistočno od crkve sv. Martina, na položaju Goričina, otkrivena je i djelomice istražena nekropola. Sveukupno su utvrđena 32 groba s nalazima koji manjim dijelom pripadaju vremenu kasne antike, dok ih je većina starohrvatskog podrijetla.

Mato ILKIĆ,

Odjel za arheologiju, Sveučilište u Zadru, Obala P. Krešimira
IV. 2, Zadar; e-adresa: milkic@unizd.hr

**NUMIZMATIČKI NALAZI
IZ NOVIGRADA****Marko MEŠTROV**

Agencija Han Vrana, Marina br.1, Pakoštane;
e-adresa: markomestrov@gmail.com

Perо KOŽUL

Ražanac 42, Ražanac;
e-adresa: kozulpero164@gmail.com

Iz Novigrada u sjevernoj Dalmaciji potječe brojna i raznovrsna numizmatička građa koja do sada nije bila poznata široj znanstvenoj javnosti. Čuva se u lokalnom muzeju i u nekoliko privatnih zbirk. Riječ je o pojedinačnim nalazima, većinom nađenih u utvrdi „Fortica“. Pojedini primjeri potječu s nekoliko pozicija unutar samoga mjesta. Najstarije kovanice pripadaju Rimskom carstvu, a zastupljeni su komadi od druge polovice 1. do prve polovice 4. stoljeća. Nakon duže vremenske pauze slijedi novac iz kasnoga srednjeg vijeka. Otkriveni su srebrnjaci iz Akvileje, Venecije i Salzburga. Iz toga je razdoblja i ugarski bakrenjak iskovan za kralja Žigmunda Luksemburškog (1387. – 1437.). Iz ranoga novog vijeka potječe veliki broj kovanica koje uglavnom pripadaju Mletačkoj republici. Pojedini primjeri podrijetlom su i iz drugih dijelova Italije, primjerice iz Đenove, Ferare i Napulja. Osim što pružaju nove podatke o numizmatičkoj topografiji, nalazi kovanica iz razdoblja Rimskog carstva, kasnog srednjeg i ranog novog vijeka pridonose boljem i cjelovitijem poznavanju optjecaja novca na području Novigrada, ali i šire, u sjevernoj Dalmaciji.

Karla GUSAR

Odjel za arheologiju, Sveučilište u Zadru, Obala P.
Krešimira IV. br. 2, Zadar; e-adresa: kgusar@unizd.hr

Mato ILKIĆ

Odjel za arheologiju, Sveučilište u Zadru, Obala P.
Krešimira IV. br. 2, Zadar; e-adresa: milkic@unizd.hr

**KASNOSREDNJOVJEKOVNI I
NOVOVJEKOVNI ARHEOLOŠKI
NALAZI S UTVRDE FORTICA U
NOVIGRADU**

U radu se analizira sitni arheološki materijal s utvrde Fortica u Novigradu koji pripada razdobljima kasnog srednjeg i novog vijeka, a koji je pronađen prilikom konzervatorskih radova te kao slučajan površinski nalaz. Otkriveni materijal uistinu je raznovrstan te su unutar njega zastupljeni keramički, stakleni, metalni i koštani predmeti. Među keramičkom građom javlja se nalazi kuhinjskog i stolnog posuđa te lule za pušenje duhana. Unutar grubog kuhinjskog posuđa najčešći oblik je lonac, dok je glazirana keramika zastupljena raznim vrstama kuhinjskog i stolnog posuđa, poput invertriata, engobirane keramike i majolike. Osobito ističemo cijelovito sačuvani majolički tanjur s prikazom vojnika iz 17. stoljeća. Stakleno posuđe nešto je rijede te je uglavnom zastupljeno nalazima čaša. Metalni nalazi pripadaju svakodnevnim uporabnim predmetima (čavli, ukrasni dijelovi korica noža, okovi), nakitu (prstenje), dijelovima nošnje (dugmad, igle, predice, spone za odjeću) i oružju (olovni projektili). Slijedi pečatnjak i plomba. U okviru ove skupine posebno izdvajamo izvrsno očuvanu dugmad za vojnu odoru bogato ukrašenu figuralnim prikazom i natpisom koji predstavlja izuzetno rijedak nalaz u Hrvatskoj. Svi navedeni artefakti oslikavaju način života u utvrdi Fortica u kasnom srednjem i novom vijeku te se uklapaju u opće povijesne prilike novogradskog područja.

Franjo ŠANJEK

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zrinski trg 11, Zagreb;
e-adresa: franjo.sanjek@mail.inet.hr

NOVIGRADSKO PODRUČJE U ZAPISIMA ZAPADNIH HODOČASNika I PUTNIKA (12. – 17. STOLJEĆA)

Brojni francuski putnici između 12. i 15. stoljeća putuju na Istok uz hrvatsku obalu. Oni koji su se na dug i pogibeljan put u Svetu Zemlju odlučili putovati mletačkim galijama u svojim se zapisima sjećaju živopisnih i bogatih hrvatskih gradova i luka, primjerice od Poreča, Pule, Zadra, Šibenika, Trogira, Splita do Dubrovnika i Kotora. Ostavili su nam zanimljiv opis gradskih znamenitosti, naznaka svetačkih moći koje su se u svakom pojedinom gradu na osobit način štovale, izvješća o poljoprivrednim kulturama, prehrambenim resursima, načinu življjenja, odijevanju žena, spomenicima rimsко-grčke kulture i dr.

Robert de Clari pripovijeda o snabdijevanju križarskog brodovlja u Puli, važnoj luci, uz opasku da je dalmatinski grad Zadar „vrlo lijep grad, pun svakovrsnog bogatstva“, dok Geoffroy de Villehardouin ističe da je „Zadar u Slavoniji (tj. u Hrvatskoj) jedan od najutvrđenijih gradova na svijetu, okružen čvrstim bedemima i visokim kulama“ tako da je teško naći „ljepši, utvrđeniji i bogatiji grad“ od njega.

Pierre Barbatre pak ističe da je u Hrvatskoj „od Zadra prema jugu bilo žita, ječma i drugog zrelog zrnja, jedno je bilo u snopovima a drugo već spremljeno u suše dok su bobice grožđa bile velike i dobro ispunjene“, te zaključuje kako u ovim krajevima ljetina sazrijeva prije nego u Francuskoj.

Georges Lengherand, koji 1485. s putnicima „Lande“ plovi uz hrvatsku obalu, divi se našim gradovima i njihovim vrtovima s mediteranskim raslinjem. Oduševljava se Dubrovnikom kojemu ipak pretpostavlja Zadar koji mu se čini „vrlo zabavan i prijatan“ sa svojom širom okolicom i naseljima. Za boravka u Zadru slušali su jednu misu koju je neki svećenik (glagoljaš!) čitao na slavonskom jeziku. „Lokalna tradicija“, ističe Lengherand, „časoslov i misu na slavonskom (hrvatskom) jeziku pripisuju sv. Jeronimu“. Njegov suvremenik Gilles le Bouvier ističe da bi Hrvatska bila „vrlo prijatna zemlja kad bi u njoj vladao mir“, dok je „Dalmacija prijatna i lijepa zemlja“.

Ivana ANZULOVIĆ

Zavod za povijesne znanosti u Zadru HAZU, Obala kneza Trpimira 8, Zadar; e-adresa: ivanzulovic@gmail.com

Lovre LUČIĆ

Put Pudarice 15k, Zadar; e-adresa: lovre.lucic.zd@gmail.com

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA CRKVE SV. KATE U NOVIGRADU

U ovom radu u prvom dijelu donosimo osnovne podatke o arheološkim istraživanjima koje je 1940. godine proveo S. Gunjača u lađi crkve sv. Kate u Novigradu, a na zahtjev župnika don Jose Bobića koji je obnavljao pločnik crkve.

U nastavku se daje sažeta slika rezultata arheoloških istraživanja, koji su radi obnove crkve i izgradnje novog drenažnog kanala provedeni 2002., 2003. i 2005. godine, pod stručnim vodstvom Ivne Anzulović. Tom prilikom istražen je prostor uz crkvu, u širini oko 3 m, a u debljini sloja 2 – 3 m. Istražena je sjeveroistočna i jugoistočna strana te pročelje crkve, dok je s jugozapadne strane sondiran crkveni vrt. Sveukupno su otkrivena 84 groba, potpuno sačuvani stari odvodni kanal, a s jugozapadne strane ostaci zidova koji najvjerojatnije pripadaju samostanu. U grobovima su nađeni dijelovi odjeće i nakita, kao što su kopče, naušnice, prstenje, razna zrna ogrlica, ukrasne igle, te krunice, medalje, križevi i novci. Većina spomenutog materijala pripada razdoblju 13. – 18. stoljeća. Osim toga, izvan grobova pronađena je i starija arheološka građa koju možemo datirati od brončanog doba pa do rimskog razdoblja, kao što je keramika, dijelovi amfora i amforica, rimskog stakla, kamene kockice mozaika, rimski novac itd. Također je otkrivena velika količina različite građe iz razdoblja 14. – 18. stoljeća, kao što su ostaci glaziranih posuda, vršci strijela, noževi, ostaci okulusa, te ostaci prehrane (razne školjke i kosti životinja).

Ivana ANZULoviĆ

Zavod za povijesne znanosti u Zadru HAZU,
Obala kneza Trpimira 8, Zadar; e-adresa:
ivnanzulovic@gmail.com

POVIJEST CRKVE I FRANJEVAČKOG SAMOSTANA SV. KATE U NOVIGRADU

Crkva sv. Kate u Novigradu nalazi se jugoistočno od stare povijesne jezgre tj. izvan zidina novigradskog naselja smještenog ispod utvrde i zaštićenog zidinama. Crkva je ranije bila samostanska jer se od konca 14. stoljeća i najvjerojatnije do 1576. godine uz nju nalazio franjevački samostan koji je od osnutka pripadao Bosanskoj vikariji. Takvo stanje ostalo je do skupa u Mantovi 1467. godine kada su stari bosanski samostani na području mletačke Dalmacije priključeni Dalmatinskoj vikariji. Odlaskom franjevaca Sv. Kate postaje samo grobišna crkva župe Novigrad.

Položaj na kojem se nalazi Sv. Kate ima najpovoljnije uvjete za stanovanje i život, s obzirom na konfiguraciju tla (blaga padina okrenuta suncu) i klimatske prilike, osobito zimi, jer je položaj duboko uvučen u zaljev i tako zaštićen od bure. Vrtovi u podnožju obiluju izvorima voda i bunarima, a do 19. stoljeća položaj se nalazio u blizini obale i utoku jaruge Drage u more. Stoga je taj položaj naseljen još od rimskog razdoblja, ali se u srednjem vijeku napušta i premješta pod utvrdu.

U radu se analizira položaj na kojem je izgrađena crkva, uloga krbavskih knezova u obnovi crkve i izgradnji samostana, okolnosti nastanaka, političke prilike u Hrvatskoj i stranačke borbe za hrvatsko-ugarsko prijestolje, te naklonost zadarskog plemstva prema franjevcima bosanske vikarije.

Od konca 14. stoljeća crkva sv. Kate i samostan često se spominju u zadarskim bilježničkim spisima, osobito u oporukama zadarskog plemstva, ali i drugih, te oporuke pružaju nam vrijedne podatke za povijest crkve i samostana, franjevaca, i samoga Novigrada i njegova stanovništva.

Karen-edis BARZMAN

Art History Department, Fine Arts 220B,
Binghamton University, Binghamton,
NY 13902-6000, SAD,
e-adresa: kbarzman@binghamton.edu

**ŽIVOT U POGRANIČNIM
GRADOVIMA – STUDIJA SLUČAJA
NOVIGRADA NA GRANICI
MLETAČKE VLADAVINE
(16. – 18. STOLJEĆA)**

Ovaj rad doprinos je prostornoj povijesti gradova tvrđava na pograničnim područjima kršćanskog suvereniteta, točnije studija slučaja venecijanskog uporišta Novigrad (Dalmacija). Analiza započinje svakodnevnim praksama u Novigradu, uključujući i onim nereguliranim (prodaja „prokrijumčarenih“ dobara, neovlašteni ulazak „nevjernika“ iz susjedne osmanske države unutar zidina tvrđave), nakon čega se fokus prebacuje na radikalne prevrate u društvenom životu i prostornoj praksi u Novigradu i okolici u vrijeme rata. Arhivski izvori uključuju „dokumentarističke“ instrumente tehnokrata koji su vladali pokrajinom te izjave svjedoka koji su preživjeli pogranične sukobe. Vizualni materijali uključuju prikaze neprijateljskih vojnika sa seoskih područja, koji su pridonosili protoku „informacija“ u gradskim središtima o događajima na rubu carstva. Rad dakle suprotstavlja „život u pograničnim područjima“ sve apstraktnijim političkim geografijama u kojima su umiješani pogranični gradovi, naglašavajući lokalni element u prostornoj praksi, te neslužbene mreže uzajamne ovisnosti koje narušavaju administrativni model centra i periferije mletačke države.

Lovorka ČORALIĆ

Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, Zagreb;
e-adresa: lovorka@isp.hr

Maja KATUŠIĆ

Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, Zagreb;
e-adresa: mkatusic@isp.hr

**NOVIGRAĐANI – VOJNICI U
MLETAČKIM PREKOMORSKIM
KOPNENIM POSTROJBAMA U
18. STOLJEĆU**

Središnja tema rada usmjerena je na udio žitelja dalmatinskoga Novigrada u mletačkim prekojadranskim kopnenim postrojbama u 18. stoljeću. Istraživanje je provedeno na osnovi uvida u gradivo iz arhiva *Archivio di Stato di Venezia*, točnije fonda *Inquisitori sopra l'amministrazione dei pubblici ruoli*. Riječ je o popisima vojnoga ljudstva unutar pješačkih (*Fanti oltramariini*) i konjaničkih postrojbi (*Cavalleria Croati, Croati a cavallo*) koje su kao časnici, dočasnici i vojnici ponajprije popunjavali žitelji s mletačkih posjeda na istočnojadranskoj obali. U radu se analizira učestalost bilježenja vojnika iz Novigrada u rečenim postrojbama u 18. stoljeću, način njihova spominjanja u dokumentima, omjer uključenosti u pješaštvo, odnosno u konjicu, osobni podatci (dob, statura i drugo), zapovjedni kadar te mjesta stacioniranja, odnosno popisivanja satnija unutar kojih su djelovali Novigradani. U prilogu na kraju rada donosi se cjelovit poimenični popis (prema podacima iz arhivskih spisa) svih do sada pronađenih vojnika iz Novigrada u mletačkim prekojadranskim kopnenim postrojbama 18. stoljeća.

Grozdana Franov ŽIVKOVIĆ

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru,
Obala kneza Trpimira 8, 23 000 Zadar,
e-adrese: gfranovzivkovic@hazu.hr i
grozdanafranovzivkovic@gmail.com

POVIJESNA DEMOGRAFIJA NOVIGRADA NA TEMELJU MATIČNIH KNJIGA I OSTALIH EVIDENCIJA NINSKE BISKUPIJE OD 17. DO SREDINE 19. STOLJEĆA

U radu se analizira novigradsko stanovništvo u razdoblju od 17. do sredine 19. stoljeća na temelju narativno pisanih i tabelarnih matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih te ostalih pronađenih dokumenata. Za Novigrad su sačuvane latiničko-glagolske matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih u razdoblju 1662. – 1825 te tabelarne matične knjige iz 19. stoljeća. Dan je pregled stanovništva i svakodnevnog života stanovništva Novigrada, a na temelju podataka o broju stanovnika, pronađenih u raznim fondovima, obavljena je statistička analiza te su izrađeni grafikoni, odnosno pregled broja stanovnika (odraslih, djece, muških i ženskih) i broj kuća, posebno u godinama vizitacija ninskih biskupa. Na temelju istih dokumenata razmotren je rad novigradskih bratovština. U izvještajima vizitatora bili su zapisani i čelnici civilnih i vojnih vlasti u selu (sudci sela, kapetani i ostali časnici teritorijalnih snaga (černida), članovi vijeća staraca, članovi upravnih tijela bratovština i crkve te su napravljeni popisi krizmanika.

Odavno je Novigrad poznat kao stara, važna tvrđava u zaleđu Zadra. Manje se znalo o drugim oblicima njegova života u prošlosti. Stoga se autor pozabavio Novigradom kao trgovиštem, jednim od točaka razmjene dobara. Dosadašnja literatura i novopronađeni izvori pokazali su da je Novigrad kao takvo središte poznat najkasnije od XV. stoljeća. Poslije, u doba mletačke uprave Dalmacijom, preko njega ponajprije je izvoženo žito i blago za klanje te gorivo drvo za Mletke, a neka druga roba po ostalom dijelu sjeverne Dalmacije. U suprotnom smjeru, ondje je odlazila najviše paška sol. Novigrad je tada bio u priličnoj cijeni kao trgovиšte, o čemu svjedočи činjenica da su potkraj XVIII. stoljeća u njemu uspostavljena dva strana konzularna predstavnиštva. Nešto manje značenje u tom smislu Novigrad je imao tijekom devetnaestog stoljeća.

Tado ORŠOLIĆ

Zavod za povjesne znanosti
HAZU u Zadru,
Obala kneza Trpimira 8, 23 000 Zadar;
e-adresa:taorsolic@gmail.com

**DRUŠTVENO-KULTURNE I GOSPODARSKE
PRIlike U NOVIGRADU OD SREDINE 19.
STOLJEĆA DO POČETKA 20. STOLJEĆA**

Novigrad je u dugom 19. stoljeću imao izraziti gospodarski, kulturni i društveni razvoj, a takav se razvoj osobito manifestirao krajem 80-ih godina 19. stoljeća. Za vrijeme načelnika Općine Grge Oštrića (1889. – 1914.) Novigrad doživljava pravi procvat u gospodarskom i kulturnom pogledu. Općina Novigrad u to je vrijeme jedna od najbolje vođenih i uređenih općina u ondašnjoj austrijskoj pokrajini Dalmaciji. U kontekstu kulturnog razvoja i opisme-njavanja svakako treba uzeti u obzir i činjenicu da je u Novigradu 1827. postojala privatna škola, a 1830. osnovana je i javna pučka škola za mušku djecu. Osnivaju se razna društva koja su imala važnu ulogu u gospodarskom i kulturnom razvoju Novigrada i okolice, tako se 1878. osniva *Prvo ribarsko društvo novigradsko* (prvo u Dalmaciji), 1899. *Zadruga za lov tuna*, 1898. čitalačko društvo *Hrvacki Velebit* i *Hrvatska čitaonica* te 1907. društvo *Hrvatski sokol*, a iste godine osnovana je i *Gospodarska blagajna za štednju i zajmove*. Novigrad je, očito ne bez ra-zloga, 1885. posjetio i osobno prijestolonasljednik Rudolf Habsburški (sin cara Franje Josipa I.), u povodu čega je izdana i prigodna pjesmarica.

U tom pogledu društveno-kulturne i gospodarske osobitosti, putem arhivskih izvora (Državni arhiv Zadar) i raznih drugih izvora, treba se istražiti i što potpunije prikazati i prezentirati povijest Novigrada tijekom razmatranog razdoblja.

**POSLJEDNJI NINSKI ARHIĐAKON,
NOVIGRAĐANIN JOSIP ANTUN JURINOVIĆ**

Josip Antun Jurinović bit će u povijesti Ninske biskupije zapamćen kao njezin posljednji arhiđakon i generalni vikar. Rođen je 1741. godine u Novigradu zadarskom, u obitelji oca Bože i majke Stane. U novigradskoj crkvi svete Marije krstio ga je, 1. travnja 1741. godine, ninski kanonik i kapelan Novigrada Ivan Vlatković, kasnije i sam arhiđakon Ninske biskupije. Bio je doktor obaju prava s diplomom Sveučilišta u Padovi. Početak njegove arhiđakonske časti Bianchi datira u 1770. godinu, međutim, taj podatak nije točan jer se Jurinović kao arhiđakon spominje u dokumentima Ninskoga kaptola od 1768. godine. Bio je čovjek najvećega povjerenja posljednjega ninskog biskupa Josipa Jurja Scottija koji ga je imenovao svojim generalnim vikarom, a po njegovu preuzimanju stolice zadarskih nadbiskupa Jurinović je postao generalni kapitularni vikar. Biskup Josip Juraj Scotti, u svojem izvještaju o pastirskoj vizitaciji biskupije Nin caru Franji II. od 18. studenoga 1804., poхvalno se izrazio o Josipu Jurinoviću, kanoniku i arhiđakonu Katedrale, doktoru obaju prava, nazivajući ga zrelim čovjekom, starijim od šezdeset godina s neprekinutom četrdesetšestogodišnjom službom u Crkvi. Istiće i da je Jurinović bio generalni vikar Kaptola, *sede vacante* bivših biskupa i tadašnjeg propovjednika te godišnjeg katehista, bez ikakve plaće, koji je besplatno poučavao čak i siromašne da bi oni napredovali. On je doista bio poslanik biskupa, Kaptola i dijecezanskog klera u sretnom trenutku ulaska vojske Njegova Veličanstva u ovo Kraljevstvo, zaključuje biskup Scotti.

U ovom radu prikazat ćemo lik ninskoga arhiđakona Jurinovića u posljednjim desetljećima Ninske biskupije, njegov odnos s kanonicima unutar Ninskoga stolnog kaptola, odnos francuske uprave prema arhiđakonu Jurinoviću i privrženost austrijskoj upravi u Dalmaciji. Osvrnut ćemo se na pastoralno djelovanje posljednjega ninskog arhiđakona u svojstvu generalnog vikara s posebnim naglaskom na njegov odnos s ninskim biskupom Josipom Jurjem Scottijem, te konačno pokazati da je arhiđakon Josip Antun Jurinović *de facto* upravljao Ninskom biskupijom u posljednjem desetljeću njezina postojanja.

Josip FARIČIĆ

Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru,
Franje Tuđmana 24 i, Zadar,
e-adresa: jfaricic@unizd.hr

KARTOGRAFSKI IZVORI GEOGRAFSKIH PODATAKA O RANONOVOVJEKOVNOM NOVIGRADU

Novigrad je u ranom novom vijeku imao istaknutu geostratešku ulogu u blizini tromeđe Mletačke Republike, Osmanlijskog Carstva i Habsburške Monarhije. Ta je uloga ponajprije proizlazila iz njegova geografskog položaja na dodiru transverzale koja je dolinom Zrmanje spajala gorski i jadranski prostor i istočnojadranske prometne longitudinale. O značenju Novigrada svjedoče brojni kartografski izvori, ponajprije oni koji su nastali u mletačkim i zadarskim kartografskim radionicama.

Istraživanjem izvorne kartografske građe utvrđeno je da stare karte nisu bile samo zrcala geografskih spoznaja o ranonovovjekovnom Novigradu već i rezultat namjere mletačkih državnih i pokrajinskih vlasti da upravljaju svim relevantnim podatcima kako bi planirali političke i vojne operacije te prateće gospodarske aktivnosti, ali i kako bi demonstrirali svoju prisutnost u predvorju zapadnih osmanlijskih posjeda. Korisnici preglednih geografskih karata cijele Dalmacije ili samo njezina sjevernog dijela trebali su dobiti jasnu predodžbu o Novigradu kao ključu kojim je zatvorena mogućnost osmanlijskog prodora na sjeverni Jadran. Kratkotrajna osmanlijska okupacija Novigrada tijekom Kandijskog rata isprovocirala je mletačku vojnu intervenciju i popratnu organizaciju parcijalne geodetske izmjere koja je rezultirala detaljnim topografsko-katastarskim kartografskim prikazima toga hrvatskoga primorskog gradića. Ti prikazi omogućuju rekonstrukciju lokalne geomorfologije i hidrologije, tipologije naselja i, konačno, prostorne organizacije novogradskoga područja.

Ante BRALIĆ

Odjel za povijest, Sveučilište u Zadru,
Ruđera Boškovića 5, Zadar,
e-adresa: abralic@unizd.hr

**NOVIGRAD ZA USTAVNOG
RAZDOBLJA DRUGE AUSTRIJSKE
UPRAVE (1860. – 1918.)**

Općina Novigrad nalazila su zadarskom kotaru čije je središte (grad Zadar) do kraja Austro-Ugarske Monarhije bilo u vlasti Autonomaške/Talijanske stranke što je bitno utjecalo na razvoj procesa hrvatske nacionalne integracije i političkog života. Vlast u Općini preuzeila je Narodna stranka (kasnije Hrvatska stranka) pod vodstvom dugogodišnjeg načelnika Grge Oštarića. Upravo njegov ogromni osobni utjecaj, kao i suradnja s lokalnim Srbima onemogućili su Stranci prava da preuzme općinsku vlast što je bio slučaj u drugim većinskim hrvatskim općinama zadarskog kotara, tj. Rabu, Silbi, Salima, Ninu i Pagu. Uvođenje općeg prava glasa 1906. godine za izbore za Carevinsko vijeće intenziviralo je politički život u novigradskom kraju. Glede društvenog razvoja, područje Novigrada dijelilo je sudbinu većeg dijela Dalmacije u stagnantnom gospodarskom razvitku i sporim procesima modernizacije.

Sanda UGLEŠIĆ

Odjel za povijest, Sveučilište u Zadru, Ulica
Ruđera Boškovića 5, Zadar;
e-adresa: suglesic@unizd.hr

**NOVIGRADSKA PUČKA ŠKOLA
U DOBA AUSTRIJSKE VLASTI**

Proces opismenjavanja stanovništva u Novigradu započeo je pokretanjem privatne škole koja je 30-ih godina 19. stoljeća pretvorena u javnu pučku školu. Zahtjev za pretvaranjem privatne u javnu pučku školu upućen godine 1831. bio je obrazložen demografskim rastom koji je rezultirao povećanim brojem djece školske dobi. Osnivanjem javne pučke škole omogućeno je podizanje obrazovne razine mjesnog stanovništva te njihovo uključivanje u suvremene gospodarske i društvene tokove. Razvitak pučke škole u Novigradu u tom razdoblju bio je uvjetovan promjenama koje su zahvatile pučkoškolsko obrazovanje Dalmacije i koje su bile intenzivirane donošenjem zakonodavne školske regulative u drugoj polovici 19. stoljeća.

Tihomil MAŠTROVIĆ

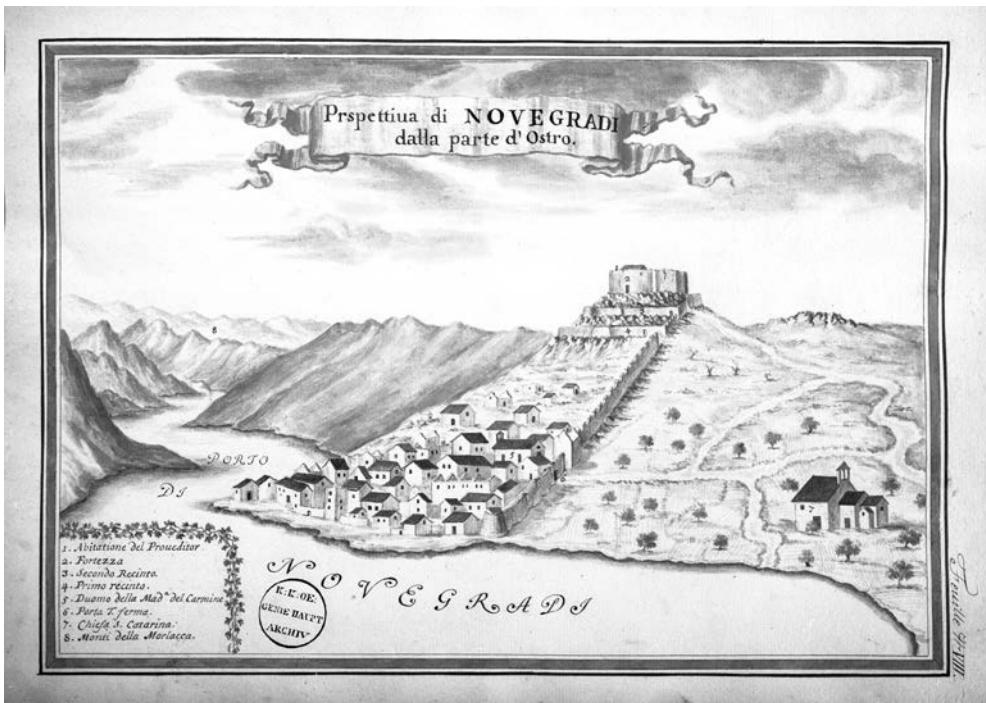
Zavod za povijest hrvatske književnosti,
kazališta i glazbe HAZU, Opatička 18, Zagreb;
e-adresa: tihomil.mastrovic@zg.t-com.hr

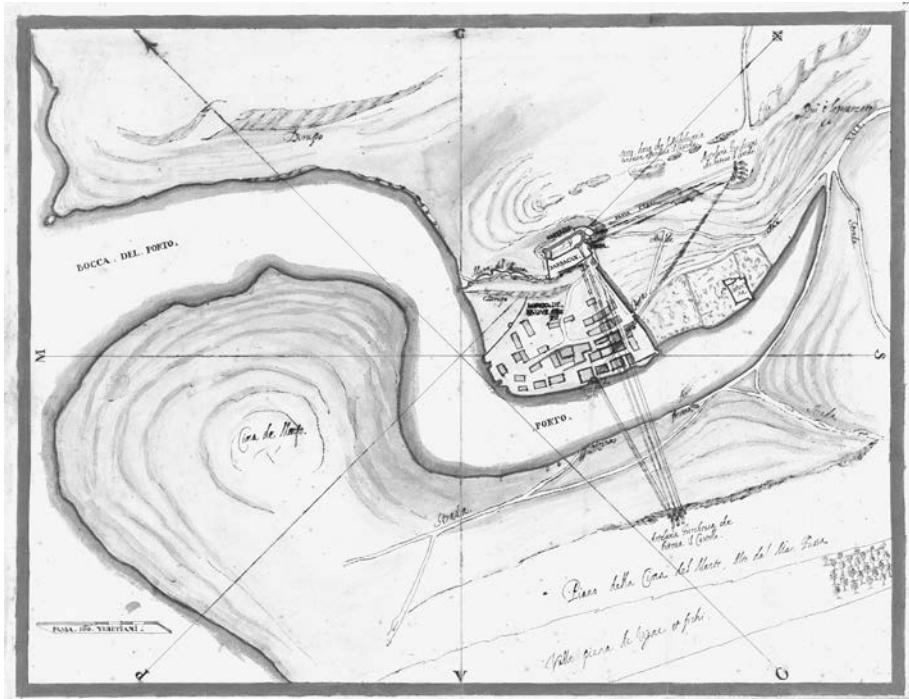
SPIRIDON BRUSINA O NOVIGRADSKOM KRAJU

Istaknuti hrvatski prirodoslovac Spiridion Brusina (Zadar, 1845. – Zagreb, 1908.), suosnivač Hrvatskoga prirodoslovnog društva (1885.) i pokretač njegova znanstvenog časopisa *Glasnik* (danas *Priroda*), u svojem istaknutom prirodoznanstvenom djelu *Naravoslovne crtice sa sjevero-istočne obale Jadranskoga mora* iskazao je, uz ostalo, i jednu svoju, do sada nedovoljno istaknuta, sklonost k afirmaciji prirodnih ljepota naše domovine, posebice primorja.

Kao marljiv terenski istraživač taj prirodoslovac humanističkog usmjerenja, uz to što je u svom znanstvenom putopisu literarno progovorio o ljepoti hrvatskog pejzaža, zalaže se ujedno i za njegovu turističku valorizaciju, polazeći pritom od činjenice da je turizam isto toliko gospodarska, koliko i društvena humanistička pojавa. U drugoj knjizi *Naravoslovnih crtica* (Zagreb, 1874.) on piše da mu je ponajprije cilj donijeti *bilješke za domaću faunu, floru i geu*, ali s napomenom da ih pritom kani nezaobilazno popratiti kakvim *turističkim dometkom, da celost bude zanimljivjom i manje suhoparnom*. Da pod *turističkim dometkom* Brusina nije mislio tek na literarne pasuse svojeg teksta u kojima bi, na predlošku prirodnih ljepota, rekraeo svoje pjesničko pero, tim više jer je *Naravoslovne crtice* zaista moguće čitati i kao književni tekst, već da je pritom mislio upravo na ono što se danas smatra turističkom kulturom, pod kojom su očito svekoliki gospodarski, ali i kulturni, odnosno duhovni učinci, dokazom je odломak iz spomenutog znanstvenog putopisa u kojem Brusina, pišući o biseru prirodnih ljepota zadarske okolice – o Novigradskom moru i kanjonu rijeke Zrmanje – konstatira: *Da su ove strane stranome svjetu poznate, pa da čovjek nađe u Novigradu i Obrovcu onih udobnosti, koje putnik za zabavu traži, ne dvojim da bi svake godine ljudi vrvili da se dive onoj divoti prirode, koje ne možeš perom opisati...* Svojim sugrađanima zamjera što ne čine ništa na turističkom

valoriziranju prirodnih ljepota svojega kraja, nesvesni i sami bogatstva što ih okružuje: *A naši Zadrani toliko su srasli s pločnikom svojih uskih ulica da odlučivši možda poći do bokanjačkih uzvišica ili do Babinduba, već su izveli veliki izlet.* Ipak, valja reći da je u Zadru, već godine 1899. osnovao planinsko i turističko društvo „Liburnija“, s obilježjima „turističkog saveza“, čime taj grad prednjači u hrvatskim okvirima. U pravilima određuje se „svrha društva“, te se kaže da će se: 1. istražiti oni predjeli Kraljevine Dalmacije koji su zanimljivi s turističkog gledišta; 2. priređivati izleti u zanimljive predjele; 3. javnim predavanjima i putem javnog tiska isticati turistička važnost dotočnih predjela, te prema potrebi priopćivati shodni članci u periodičkim, beletrističkim, znanstvenim ili turističkim časopisima. Zadranin Spiridion Brusina spomenute je društveno korisne zadaće „Liburnije“ na području turizma, posebno u promicanju turističkih vrijednosti novigradskog kraja, anticipirao punih četvrt stoljeća ranije, upravo svojim znanstvenim člancima, što je, eto, još jedna vrijedna činjenica koje se valja prisjetiti u prigodi interdisciplinskog znanstvenog skupa o Novigradu.

Zlatko BEGONJA

Odjel za povijest, Sveučilište u Zadru,
Ulica Ruđera Boškovića 5, Zadar,
e-adresa: zlatko.begonja@zd.t-com.hr

**LUČKO ZASTUPNIŠTVO
NOVIGRAD 1930. – 1940. GODINE**

Teritorijalna nadležnost Lučkoga zastupništva Novigrad, osnovanog 28. svibnja 1930., odnosila se na područje omeđeno istočno od crte koja je spajala rt Ljubač s uvalom Mandalinom, uključujući cijeli Podgorski kanal, Novigradsko more i plovnu rijeku Zrmanju izuzev Obrovca. Ovo zastupništvo započelo je sa svojim djelovanjem 1. kolovoza 1930., i takvo je po rješenju ministra saobraćaja bilo izravno podvrgnuto Lučkoj kapetaniji I. reda u Šibeniku. U sklopu cjelokupne analize funkcioniranja Lučkoga zastupništva Novigrad za navedeno desetogodišnje razdoblje, posebna pozornost bit će posvećena načinu vođenja evidencije i dojava o kretanju stranih plovnih i zračnih jedinica u teritorijalnim vodama Kraljevine Jugoslavije, a sve prema posebno određenim Uputama iz 1939. godine.

Branko KASALO

Odjel za povijest, Sveučilište u Zadru, Ruđera
Boškovića 5, Zadar;
e-adresa: kasalo.branko@gmail.com

**DRUŠTVENO-GOSPODARSKE
PRILIKE U NOVIGRADU U
DRUGOJ POLOVICI
XX. STOLJEĆA**

U radu će se pokušati prikazati društveno-gospodarski život i razvoj Novigrada. Rad će se temeljiti na arhivskom gradivu Državnog arhiva u Zadru. Poseban naglasak u radu bit će stavljen na razdoblje od 1952. do 1962. godine kada je Novigrad bio središte istoimene općine. Spomenuto razdoblje komparirat će se s razdobljem nakon 1962. godine kada se ukida Općina Novigrad i kada ona ulazi u sastav Općine Zadar. U toj analizi promatrati će se je li moguće uočiti promjene, bilo pozitivne bilo negativne, u razvoju Novigrada koje bi se mogle povezati s izmijenjenim administrativno-upravnim stanjem. Rad će dati i pregled gospodarskog stanja na prostoru Novigrada s posebnim naglaskom na tekstilnoj industriji „Kondal“. Kako bi se upotpunila i obogatila slika dobivena analizom arhivske građe autor će se koristiti i periodikom.

Ante NAZOR

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata,
Marulićev trg 21, 10000 Zagreb; e-adresa:
ante.nazor@centardomovinskograta.hr

**PREBACIVANJE DIJELOVA 4.
BRIGADE ZNG-A MORSKIM PUTEM
IZ NOVIGRADA PREMA KRUŠEVU
(KOLOVOZ – RUJAN 1991. GODINE)**

Kad je 4. brigada ZNG-a dobila zapovijed za prebacivanje i bojna djelovanja na području Kruševa, smještenom nedaleko od mora, trebalo je organizirati prebacivanje gardista iz 4. brigade ZNG-a morskim putem. Najpogodnije luke za ukrcaj i iskrcaj bile su luka u Novigradu – kao polazna luka, i mol kod crkvice u Ribnici, koji se koristio u početku kao mjesto iskrcanja u neposrednom zaleđu Kruševa. Ubrzo potom, izgradnjom zemljjanog nasipa i mola, pomorski promet preusmjerio se na Meku Dragu u uvali Dumičina. To je bilo moguće organizirati jer je na širem području Novigrada postojala brojna ribarska flota na čije se brodove, koji su već bili na popisu u kriznom štabu, i posade moglo potpuno osloniti, te zato što udaljenost između spomenutih luka nije bila velika – tek dvije i pol milje (oko pet kilometara morem), koje su brodovi brzo mogli proći. U organizaciju zadaće prebacivanja 4. brigade bili su uključeni križni stožeri općina Zadar i Novigrad i sve njihove podređene veze. Iako je to bila prva zadaća prevoženja u kojoj su sudjelovale pomorske snage, tj. flota ribarskih brodova, s obzirom na činjenicu da su se poznavali ljudi i brodovi te akvatorij djelovanja u kojem su domaći ribari bili danonoćno i po svakakvom vremenu, postavljena zadaća uspješno je provedena tijekom kolovoza i rujna 1991. godine. Prvu zadaću prebacivanja dijelova 4. brigade ZNG-a iz Novigrada flota ribarskih brodova započela je malo poslije ponoći 31. srpnja 1991., a svih 170 pripadnika brigade sa streljačkim naoružanjem prebačeno je na područje Kruševa do svitanja 31. srpnja 1991. godine.

Jakša RAGUŽ

Hrvatski institut za povijest,
Opatička 10, Zagreb; e-adresa: jraguz@isp.hr

**OPERACIJA UDAR 91 –
OKUPACIJA NOVIGRADA
1991./1992.**

Nakon što je u rujnu 1991. okupirao sjevernu obalu Novigradskog mora, 9. kninski korpus JNA tijekom idućih mjeseci svoja je nastojanja usmjerio na osvajanje Zadra i okoline. S približavanjem kraja prvog dijela Domovinskog rata, Komanda 9. kninskog korpusa JNA isplinirala je novu napadnu operaciju u Ravnim kotarima s ciljem poboljšanja operativno-taktičkog položaja svojih postrojbi, zatvaranje nekih međuprostora i ojačavanje obrane pojedinih pravaca, posebice na južnoj obali Novigradskog mora i oko zračne baze Zemunik. Time bi se stekle povoljnije pozicije za određivanje linije razdvajanja prije dolaska mirovnih snaga UN-a. Pod vodstvom novog zapovjednika korpusa, generala Ratka Mladića, ova operacija pod kodnim nazivom Udar 91 počela je 31. prosinca 1991. i završila 3. siječnja 1992., tijekom koje su 180. motorizirana brigada JNA i 3. brigada TO Benkovac SAO Krajine uspjele osvojiti područje Pridraga – Novigrad – Paljuv – Podgradina.

Marin SABOLOVIĆ

e-adresa: marinsabolovic@net.hr

VOJNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA ŠIREG NOVIGRADSKOG PODRUČJA U OPERACIJI „MASLENICA“

Vojno-redarstvena operacija „Maslenica“ započela je krajem siječnja 1993. godine, nakon što je rušenjem Masleničkog mosta i zauzimanjem šireg područja zadarskog zaleđa u studenom 1991. godine onemogućeno prometovanje na cestovnoj komunikaciji koja je spajala Kontinentalnu i Primorsku Hrvatsku. Iako je prostorni obuhvat operacije „Maslenica“ uključivao šire područje južnog Velebita, Masleničkog ždrila i Ravnih kotara u okviru Sjeverno-srednje dalmatinske bojišnice, područje zadarskog zaleđa koje uključuje i šire novigradsko područje imalo je izrazitu važnost za uspješnu provedbu operacije. Cilj rada je na temelju digitalnog modela reljefa, odnosno na temelju provedenih vojno-geografskih analiza prikazati vojno-geografska obilježja šireg novigradskog područja s osvrtom na bitku za Novigrad kao ključnu sastavnicu operacije „Maslenica“.

Tomislav ŠULJ

Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar
Domovinskog rata, Marulićev trg 21, Zagreb;
e-adresa: edo1lenart@gmail.com

BOJ ZA NOVIGRAD U VOJNO- REDARSTVENOJ OPERACIJI „MASLENICA“

Operacija „Maslenica“ pokrenuta je krajem siječnja 1993. godine s ciljem oslobođanja šireg zadarskog područja. Po značaju i žestini borbe smatra se bitkom prekretnicom za konačnu pobjedu hrvatskih snaga u Domovinskom ratu. Bila je to prva vojna operacija u kojoj su sudjelovale sve grane Hrvatske vojske (kopnena vojska, mornarica, zrakoplovstvo). Zaraćene strane platile su iznimno visoku cijenu u ljudskim žrtvama, a bitka je posebna i stoga što su u nju naknadno uključene elitne postrojbe Hrvatske vojske te niz elitnih i raznih dragovoljačkih srpskih postrojbi koje su pristizale iz republika bivše Jugoslavije. Boj za Novigrad bio je iznimno važan za konačni uspjeh operacije „Maslenica“. Nakon žestokih borbi tijekom napadajućeg dijela operacije, hrvatske snage u dramatičnim su okolnostima kroz cijelu veljaču 1993. godine branile šire područje Novigrada. Srpske snage nisu uspjele iznova osvojiti Novigrad, a taj ratni neuspjeh bio je i posljednji pokušaj provođenja protunapada velikim snagama, odnosno označio je srpski poraz. Iako daleko manjeg intenziteta, borbe za Novigrad i novigradsko zaleđe nastavljene su i nosile su žrtve sve do oslobođilačke operacije „Oluja“.

Stalna izložba crkvene umjetnosti, Trg opatice Čike 1,
Zadar; e-adresa: sicut@benediktinke-zadar.com

Župa je zajednica vjernika ustanovljena u mjesnoj Crkvi. Njom upravlja župnik kojega je za tu službu ovlastio mjesni biskup. Svrha ovoga članka jest prikazati župu Novigrad, koja je najprije pripadala Ninskoj biskupiji, a od 1828. godine u sastavu je Zadarske nadbiskupije.

Da bismo što bolje prikazali život vjernika na području te župe, potrebno je opisati sve ono što se odnosi na njihov vjernički život, odnosno na život te župe. Stoga ćemo najprije u kratkim crtama navesti i opisati materijalna dobra, tj. nepokretni inventar župe – crkve, groblja i župne kuće. Potom ćemo se osvrnuti na njezina pokretna dobra, kao što su na primjer umjetnički predmeti (slike, kipovi, križevi, kaleži, liturgijsko ruho), liturgijske knjige (misali, brevijari, lekcionari) te uredske knjige (matice krštenih, vjenčanih, umrlih, krizmanih i dr.).

Prikazat ćemo potom kretanje broja stanovnika oslanjajući se na podatke koje ima crkvena statistika od najstarijih vremena do danas. Nakon toga bit će riječi o vjerskom životu u župi, o pohađanju nedjeljne sv. mise, o primanju sakramenata krštenja, potvrde, vjenčanja, bolesničkog pomazanja i dr., o blagoslovima – kao što su procesije, tj. ophodi i razne pobožnosti te o bratovštinama koje su nekoć u župi postojale i djelovale. Na kraju je nezaobilazan osrvt na staro crkveno liturgijsko pjevanje koje se u toj župi sačuvalo sve do danas. U posebnom poglavljju donijet ćemo popis svećenika-župnika u Novigradu od najstarijega poznatog pa do današnjeg i prema dostupnim podatcima u kratkim ćemo crtama opisati njihov život i djelovanje. Napominjemo da su u početku župnici Novigrada bili najvećma domaći sinovi i da su se među njima isticali svećenici iz roda Vlatković, njih desetak, koji su obilježili vjerski život u Novigradu. Popisu svećenika-župnika pridodat ćemo popis svećenika koji su bili rodom iz Novigrada, a nisu bili njegovi župnici. Među njima zasluzuju posebnu pažnju svećenik Blaž Mandević koji je 1602. postao ninski biskup te Petar Ante Zorzi koji je postao udinski nadbiskup i 1803. godine kardinal. U Prilogu ćemo donijeti prijepis najstarijega sačuvanog inventara župe i popis.

Franjo TOMIĆ

Martićeva 18, Zagreb; e-adresa: ftomic@agr.hr

Ferdo BAŠIĆ

Agronomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Svetosimunska cesta 25, Zagreb
e-adresa: basic@agr.hr

Stjepan HUSNIJAK

Agronomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Svetosimunska cesta 25, Zagreb; e-adresa:
shusnjak@agr.hr

**NAVODNJAVA – MJERA
OPSTANKA I ODRŽIVOG RAZVOJA
POLJOPRIVREDE NA PROSTORU
NOVIGRADA SJEVERNE DALMACIJE**

Sjevernodalmatinska Općina Novigrad smještena je uz Novogradsko more. U svojem sastavu ima tri naselja: Novigrad, Pridraga i Paljuv. Ukupna je površina Općine 6.308 ha, od toga je kopneni dio 5.122 ha, a površina pripadajućeg mora iznosi 1.186 ha. Premda je riječ o krškom području, od svih podvelebitskih općina, uz Posedarje Novigrad, ima povoljnije uvjete za poljoprivrodu jer ima kvalitetno poljoprivredno zemljište. Općina Novigrad raspolaže s 2.387 ha poljoprivrednog zemljišta. Od toga se danas obrađuje 1.087 ha, dok se 1.300 ha vode kao poljoprivredno-šumsko zemljište, koje se trenutačno ne obrađuje (dobrim dijelom je bilo minirano u Domovinskom ratu) i mogu se opet privesti uspješnom uzgoju poljoprivrednih kultura. Premda prirodni uvjeti tog prostora omogućavaju uspješnu održivu poljoprivrednu proizvodnju, poljoprivreda je zapuštena i marginalizirana. U prilog rečenom kazuje podatak kako je način korištenja ionako skromnih poljoprivrednih površina nepovoljan: prevladavaju oranice (82.8%), slijede livade (10,2%), dok voćnjaci i maslinici zauzimaju samo 4,0%, a vinogradi simboličkih 3,0% površine. Dakle riječ je ne samo o ekstenzivnoj već i zapuštenoj, marginaliziranoj poljoprivredi.

Uzgoj bilja omogućava „ekološki okvir“ koji čine vegetacijski čimbenici definirani prilikama u atmosferi – klimom (svjetlost, zrak, količina i raspored oborina), odnosno vodozračnim (sadržaj vode i zraka), hidrotermičkim (voda, toplina) i biljno hranidbenim prilikama u tlu –

pedosferi. Raščlanimo li te prilike, Novigrad, koji inače pripada Srednjoj jadranskoj poljoprivrednoj podregiji, ima polusredozemnu – submediteransku klimu s prosječnom godišnjom temperaturom 14 – 15 °C i prosječnom godišnjom insolacijom oko 2.000 sati. Zrak je besprijekorno čist i u okolini nema izvora onečišćenja.

U strukturi pedosfere prevladavaju tipovi tala pogodni za uzgoj bilja: crvenica, rendzina i skeletoidna i skeletna smeđa tla (kalkokambisol). Ta tla prirodno sadrže biljna hranjiva potrebna za uzgajane kulture, tako da je samo manji dio hranjiva potrebno dodati gnojidbom.

No, uz navedene razmjerne pogodne prilike, redovito svake godine nedostaje voda, i to u vrijeme kada je najpotrebnija za rast i razvoj biljke. Premda je ukupna godišnja količina obořina relativno visoka (1.000 mm), one imaju nepovoljan raspored; njihov višak zimi uzrokuje eroziju tla, a ljeti za uspješan uzgoj svih uzgajanih kultura u vegetacijskom razdoblju voda nedostaje. Utvrđili smo primjerice kako je za uspješan uzgoj breskve i jabuke u vegetacijskom razdoblju potrebno dodati 312 mm (ili 3.120 m³/ha/god) vode. Za uzgoj paprike nedostaje 298 mm, rajčice 286 mm, lubenice 260 mm, vinove loze 290 mm, masline 208 mm. Za sve uzgajane kulture godišnje nedostaje prosječno 221 mm vode pa, ukoliko se ne navodnjava, redukcija prinosa prosječno iznosi 31%. Primjenom navodnjavanja dobiju se ne samo veći prinosi svih uzgajanih kultura nego i stabilnost prinosa, a ostvaruje se i mogućnost proširenja uzgoja na tržišno atraktivnije kulture. Dodajmo još kako navodnjavanje osigurava visoku kakovću povrća, voća, grožđa i drugih poljoprivrednih proizvoda.

Jedan od razloga što se navodnjavanje malo primjenjuje jest nedostatak izvora vode za navodnjavanje. Stoga, za razvoj navodnjavanja, predlažemo da se nekoliko postojećih malih, uglavnom povremenih vodotoka iskoristi za izgradnju akumulacija vode odgovarajućih kapaciteta i visoke kakovće vode.

Osim toga, radi razvoja poljoprivrede na prostoru Općine Novigrad predlažemo okrupnjavanje usitnjениh površina. Sve su to uvjeti za razvoj poljoprivrede što osigurava siguran, gospodarski, socijalno i okolišno održivi razvoj i napredak toga lijepog kraja.

Edi MALETIĆ i sur.

Agronomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Svetosimunska 25, Zagreb; e-adresa: emaletic@agr.hr

Jasmina KAROGLAN KONTIĆ

Agronomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Svetosimunska cesta 25, Zagreb; e-adresa: jkkontic@agr.hr

Zvonimir VLATKOVIĆ

Savjetodavna služba – Podružnica Zadarske županije,
Mažuranićeva 30/I, Zadar; e-adresa:
zvonimir.vlatkovic@savjetodavna.hr

**VINOGRADARSTVO
I VINARSTVO U
NOVIGRADU I
SJEVERNOJ DALMACIJI
KROZ POVIJEST**

Novigrad i sjeverna Dalmacija stoljećima su vezani uz vinovu lozu, koja je od davnina najvažnija poljoprivredna kultura. Proizvodnja grožđa i vina nerijetko je bila osnovna djelatnost mnogih žitelja tog područja, pa je, uz druge poljoprivredne kulture i ribarstvo oduvijek bila važna gospodarska grana. Prepostavlja se da ovdašnje vinogradarstvo datira još od antičkih vremena, kao i u nekim drugim jadranskim područjima, kada pod utjecajem Feničana i Grka dolazi do širenja vinove loze i njezina uzgoja kao kulture. Od tada pa do danas vinogradarstvo je doživljavalo mnoge uspone i padove, ali se unatoč brojnim teškoćama održalo, zahvaljujući prije svega tradicionalnoj povezanosti pučana prema toj djelatnosti, te vrlo povoljnim uvjetima za proizvodnju grožđa i vina.

Tijekom tog vrlo dugog i burnog razdoblja uzgoja, i sortiment se vinove loze mijenjao, razvijao, ali nažalost i propadao. Brojne su sorte nastale ili su davno iz svijeta donesene, pa se smatraju autohtonim kultivarima vinove loze. Najveći broj sorata bilježi se sredinom 19. stoljeća, neposredno prije pojave američkih bolesti i filoksere. Nakon ove pošasti dolazi do stagnacije u vinogradarstvu, dolazi do demografskih promjena (iseljavanje u prekomorske zemlje), pa nestaju i mnoge sorte. No, dio njih ipak opstaje do današnjih dana, unatoč i kasnijim potешkoćama (svjetski ratovi, vinska kriza, agrarna reforma, introdukcija stranih sorata i preferiranje masovne proizvodnje u socijalizmu).

U radu su prikazani najvažniji povijesni podatci vezani za vinovu lozu i vinogradarstvo u Novigradu i sjevernoj Dalmaciji, posebice s obzirom na razvoj sortimenta, te sadašnje stanje i perspektive.

Novigradsko more i šire područje ušća rijeke Zrmanje biološki i ekološki predstavlja iznimno zanimljivu i raznoliku ihtiofaunu. Ihtiofaunu tog područja čini više od 50 različitih vrsta morskih riba od kojih su četiri prevladavajuće: gavun oliga, *Atherina boyeri*; cipal balavac, *Liza ramada*; babica kukmašica, *Lyophrrys pavo* te glavoč travaš, *Zosterisessor ophiocephalus* jer je znatan dio tog područja obrastao morskom cvjetnicom *Zostera marina*. Uobičajeno je prisutno i desetak slatkovodnih vrsta, uz izraženu prisutnost glavočića vodenjaka, *Knipowitschia panizzae* tijekom cijele godine. Zasigurno, raznolikost i raspodjela dominantnih i ostalih utvrđenih vrsta sezonski koleba ovisno o precipitaciji i evaporaciji koje određuju termohalina svojstva tog područja, te dodatno, ovisno o sedimentu (krupno ili sitno zrnati šljunak) i pokrovu. Znatno veći broj vrsta vezan je uz staništa livada *Z. marina* i viših fotofilnih algi kao kompleksnijeg staništa u odnosu na gola pjeskovita područja s izraženom dinamikom vode i promjenjivošću kemijsko-fizikalnih čimbenika, ponajprije temperature i saliniteta. U gornjem dijelu ušća česte su, od morskih vrsta, samo oliga, *Atherina boyeri* te glamci, *Pomatoschistus sp.* i *K. panizzae*, te rijetko *L. ramada*. Spuštajući se postajama niz kanjon prema Novigradskom moru zamjećuju se malobrojne, ali relativno uvijek prisutne, manje tolerantne, ali još uvijek eurihaline, vrste iz nekolicine porodica i rodova, kao što su: *Diplodus* sp. (špar, fratar, pic), ostali cipli (*Liza aurata*, *L. saliens* i *Chelon labrosus*), glavoč blatar, *Gobius niger*; iglica, *Belone belone*; usnjače (kosirica, *Syphodus roissali*; hinac sivi, *S. cinereus* i martinka, *S. ocellatus*) i brojna šila (Syngnathidae). Do sada na tom području nisu utvrđene novo unesene vrste.

U ribarstvenom smislu, gospodarski je interesantno korištenje okružujućih mreža plivarica (cipilarica, oližnica, palamidara) i mreža potegača (srdelara, oližnica, girarica) za lov srdela, *Sardina pilchardus*, inćuna, *Engraulis encrasiculus* i gavuna olige, *A. boyeri*. Od ostalih ribolovnih alata, najviše se koriste mreže stajačice za ulov brojnih bentoskih i bentopelagičnih vrsta riba, te stajaći parangal. Na području Novigradskog mora povlasticu za rad navedenim alatima ima 14 profesionalnih ribara, no u zadnjih 5 godina, aktivno je njih 9 (64,2%). Kako plivarice i potegače prema europskim propisima zahtijevaju nacionalne Planove upravljanja i dobivanje posebnih izuzeća za daljnji rad, trenutačno je upitna njihova budućnost, iako su ovi alati povijesna, tradicionalna baština tog područja. Uz navedeno treba naglasiti da je područje Novigradskog mora prepoznato kao posebno stanište važno kao rastilište i hranilište nedoraslih riba.

Ivan ŽUPAN

Odjel za ekologiju, agronomiju i akvakulturu,
Sveučilište u Zadru, Trg kneza Višeslava 9, Zadar;
e-adresa: zupan@unizd.hr

Tomislav ŠARIĆ

Odjel za ekologiju, agronomiju i akvakulturu,
Sveučilište u Zadru, Trg kneza Višeslava 9, Zadar;
e-adresa: tosaric@unizd.hr

Danijel KANSKI

WWF Adria, World Wide Fund for Nature,
Kranjčevićeva 5, Zagreb;
e-adresa: danijelkanski@yahoo.com

**PREGLED TRENUTAČNOG
STANJA I NOVIH TREDOVA
U UZGOJU ŠKOLJKAŠA U
NOVIGRADSKOM MORU**

Školjkaši se duž istočne obale Jadrana prikupljaju iz prirodnih populacija i uzbudjuju, te su izuzetno ekonomski važni u pojedinim obalnim područjima. Novigradsko more jedno je od područja gdje prikupljanje školjkaša ima dugu povijest, a u novije vrijeme postaje sve važnije i u uzgoju školjkaša. Danas su prirodne populacije školjkaša u Novigradskom moru znatno smanjene uslijed nekontroliranog izlova i promjene ekoloških uvjeta. Sukladno tome, Zadar-ska županija izdala je veći broj koncesija za uzgoj, s ciljem povećanja udjela u uzgoju školjkaša u Hrvatskoj, čime Novigradsko more dobiva potencijal za razvoj u područje važno za morsku kulturu. Cilj je ovoga rada dati pregled povijesti izlova i uzgoja školjkaša u Novigradskom moru, s posebnim naglaskom na nove trendove u razvoju uzgoja školjkaša.

Novigrad je jedan od najslikovitijih ambijentalnih gradića, a smješten je na južnoj obali Novigradskog mora. Iznad grada nalazi se srednjovjekovna utvrda i ostaci obrambenog zidnog platna koji su štitili Novigrad tijekom njegovih nemirnih povijesnih razdoblja. Posjetitelji mogu svjedočiti višestrukom sloju ljudske egzistencije na prostoru Novigrada: liburnskom, rimskom i hrvatskom. Ambijentalna vrijednost Novigrada i njegova okruženja ukorijenjena je u njegovu krškom podneblju opranom Novigradskim morem, brojnim kazivanjima o borbi za očuvanje hrvatskoga kulturnog identiteta te čarobnim vidicima zelenkastih širina ispunjenim maslinicima i vinogradima koji se gube u modrom plavetnilu Novigradskog mora. Mapiranje i rangiranje gotovo bezbrojnih mogućnosti za razvoj kulturnog turizma cilj je ovoga članka.

Kao gotovo svi oblici turizma, kulturni turizam trenutačno je dominantni razvojni fenomen i otuda ideja o kreiranju inovativne teoretske mape s mogućim oblicima kulturnog turizma u Novigradu i njegovoj okolini. S obzirom na to da je kulturni turizam jednako, ako ne i više, kompleksan i višeslojan kao i ostali specifični oblici turizma, jasno se nameće potreba za razgovjetnjom analizom mogućih oblika kulturnog turizma te njegovim razvojem i upravljanjem u Novigradu i njegovoj okolini. Cilj ovoga članka nije još jedna rasprava o kulturnom turizmu per se, već se njegovo znanstveno utemeljenje ogleda u našem nastojanju analize i rasprave o nekim od najvažnijih sastavnica daljnog razvoja kulturnog turizma u Novigradu.

VAŽNOST OČUVANJA LOKALNIH KULTURNIH IDENTITETA U SUČELJAVANJU S GLOBALIZACIJSKIM PROCESOM – PRIMJER NOVIGRADA

U radu se, polazeći od relevantnih znanstvenih, napose socioloških analiza procesa globalizacije, ukazuje na višedimenzionalnost tog procesa, pri čemu se osobita pozornost posvećuje kulturnim aspektima globalizacije. Autor se priklanja onim tumačenjima kulturne globalizacije prema kojima ona ne stvara nikakvu globalnu kulturu, iako ne treba zanemariti pogubne utjecaje novih oblika „kulturnog kolonijalizma“ i „mekdonaldizacije“. S druge strane u radu se apostrofira važnost oživljavanja i očuvanja partikularnih, napose lokalnih kulturnih identiteta, koja je u ovome radu prepoznata kao svojevrstan otpor standardizaciji i unifikaciji kulturne globalizacije. Riječ je o globalizaciji paralelnom procesu relokalizacije.

Prepoznatljivost novigradskog kulturnog identiteta i njegovo očuvanje, koje se manifestira u specifičnosti jezika, običaja, kulturnog sjećanja, zanimanja i u svakodnevnoj životnoj praksi, potom primjerena sačuvanost Novigrada od, uglavnom negativnih, posljedica masovnog turizma, nudi mogućnost razvoja specifičnog oblika turizma koji ne bi narušio sklad prirodnog i urbanog, kao ni navedenu prepoznatljivost novigradskog kulturnog identiteta. To je upravo koncept „odgovornog“ turizma.

Autor se bavi poznatim i u literaturi već obrađenim predromaničkim reljefom za koji se s velikom sigurnošću može ustvrditi da je u Novigrad, u nekom zasad neutvrđenom trenutku, dospio iz obližnje Pridrage. Riječ je o jednom manjem ulomku pluteja s vrlo zanimljivim prikazom konjanika-kopljonoše sa zmijom i jelenom koji je sredinom prve polovine 20. stoljeća nestao iz novigradske crkve sv. Kate. Navedeni reljef pokazuje izrazite likovno-morfološke podudarnosti s fragmentima predromaničkih liturgijskih instalacija koji su još od kraja 19. stoljeća pronađeni u ranokršćanskoj crkvi sv. Martina u Pridragi i uokolo nje. Osim toga, na dvama pridraškim reljefima također su sačuvani antropomorfni prikazi koji su inače vrlo rijetki u cjelokupnoj predromaničkoj baštini Zapadne Europe. Povezivanjem novigradskog i pridraških reljefa s morfološki srodnim predromaničkim ulomcima iz Zadra, moguće je definirati opus jedne klesarske produkcije za koju se, po njezinim najznačajnijim klesarskim ostvarenjima, predlaže naziv *Majstor zadarskih ambona*. Uspoređivanjem djela navedenog majstora s nekim stilski vrlo srodnim i pouzdano datiranim italskim reljefima, za sve njih, a time i za novigradski reljef, moguće je ponuditi vrlo pouzdanu i dosta preciznu dataciju.

U Novigradu se čuvaju tri gotička procesijska križa na kojima su sve pojedinosti iskucane po istim matricama. Pripadaju široj skupini koju je autor ovoga priloga raspoznao okupivši tek nekoliko primjeraka 2004. godine, a u koju je u međuvremenu uključio brojne nove križeve s gotovo 20 lokaliteta na širem zemljopisnom prostoru od Bormija u Alpama na sjeveru do Pašmana i Macerate na jugu. Novigradski se primjeri unutar grupe ističu dvjema važnim karakteristikama:

1. omogućuju uspostavu relativno precizne datacije cijele grupe u periodu oko 1390. – 1400. godine;
2. Novigrad je jedini lokalitet na kojemu je dokumentirano postojanje više od jednog primjerka.

Cijela skupina o kojoj je riječ svjedoči o stanovitoj „industrijalizaciji“ unutar zlatarske struke u to doba i jedini je takav slučaj koji je struka identificirala na širem europskom prostoru. Matrice za iskucavanje pojedinih detalja na ovim križevima bile su bez sumnje u jednometrenutku u posjedu nekog zadarskog zlatara koji je po njima iskucao nekoliko procesijskih križeva u širem zaleđu, na Pagu, u Novigradu, Sukošanu i Pašmanu, a koristio je iste matrice kod iskucavanja važnog relikvijara sv. Zoila koji se nekoć čuvao u crkvi sv. Marije Velike u Zadru, a sada je izložen u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti.

Autor će pokušati ovim izlaganjem, između ostalog, dati odgovore na pitanja tko je u srednjovjekovnom Novigradu bio naručitelj, a tko korisnik ovih zanimljivih zlatarskih proizvoda.

Silvija BANIĆ

Sv. Vinka Paulskog 32, Zadar;
e-adresa: banic.silvija@gmail.com

**O MISNOM ORNATU OD
„JELISAVETINA PLAŠTA“ U ŽUPNOJ
CRKVI POROĐENJA BLAŽENE
DJEVICE MARIJE U NOVIGRADU**

Poznato je više primjeraka liturgijskog ruha sačuvanih na našim prostorima uz koje se vezuju predaje o „vladarskom“ podrijetlu dragocjenih tkanih ili vezenih svila od kojih su ona izrađena. Vjerojatno najpoznatiji primjer svakako je kazula u riznici zagrebačke katedrale, skrojena od svilenog (bizantskog?) samita od kojeg je prethodno bio načinjen plašt kralja Ladislava (1077. – 1095.) i koji je zagrebačkom biskupu blaženom Augustinu Kažotiću u prvoj četvrtini 14. stoljeća poklonio ugarsko-hrvatski kralj Karlo I. Robert Anžuvinac. U franjevačkom samostanu Duha Svetoga u Fojnici nalazi se plašt od orijentalne tkanine koji je, prema predaji, 1463. godine sultan Mehmed Fatih darovao fra Andelu Zvizdoviću. Misnica, štola i manipul od skupocjenog lampasa, također neupitnog orijentalnog (ottomanskog) podrijetla, danas se čuvaju u franjevačkom samostanu sv. Marije u Zaostrogu, a tradicija nalaže da su nastali prekranjem plašta kralja Stjepana Tomaševića Kotromanića (1461. – 1463.). Uz caricu Mariju Tereziju (1740. – 1780.) vezuje se više misnih ornata koji su se do danas sačuvali u riznicama zagrebačke i požeške katedrale te franjevačkog samostana Gospe Trsatske. Iako se poneki dijelovi ruha, poput onih u požeškoj katedrali sv. Terezije – koje krsi i izvezeni vladaričin grb, mogu opravdano smatrati njezinim legatima, malo je izgledno da je ruho od zelenog baršuna koje se čuva u trsatskom svetištu – kako se vjeruje – kraljica sama ukrasila vezom.

Do ovakvih, pomalo bajkovitih, predaja ponajprije dolazi zbog izrazite vrijednosti i rijetkosti svilenih tkanina od kojih su misni ornati izvedeni, a koje su najčešće gusto protkane (ili vezene) nitima s ovojnicom od plemenitih metala. Da takvim predajama treba pristupati izrazito suzdržano, dokazuju činjenice da su svile plašta u Fojnici i ornata u Zaostrogu nastale

u stoljeću nakon smrti njihovih navodnih prvotnih vlasnika. Ipak, unatoč argumentima da razdoblje nastanka tkanina ne može odgovarati periodu djelovanja njihovih pretpostavljenih darovatelja, ovakve legende teško je „poljuljati“, ponekad čak i u stručnim krugovima.

U sakristiji novigradske župne crkve pomno se čuva misni ornat koji se sastoji od misnice, štole i manipula, a skrojen je od vrijednog višebojnog baršuna čije su manje površine naknadno ukrašene i vezom. Misnica i štola i danas se koriste za službe u vrijeme najvećih blagdana. Prema predaji, taj je ornat načinjen od plašta hrvatsko-ugarske kraljice Elizabete Kotromanić, pogubljene u Novigradu 1387. godine, gdje je zatočena godinu ranije. Legenda kaže da je spomenute vezene ukrase izradila sama kraljica, krateći tako svoje sužanske dane.

Cilj je ovdje predloženog rada dokazati da je riječ o baršunu čija je vrijednost neupitna, međutim, koji nije mogao nastati prije druge polovine 17. stoljeća, i to vjerojatno u nekoj od đeboveških tkalačkih manufaktura. U prilog tome, novigradski baršun bit će pobliže analiziran i kompariran sa srodnim primjercima sačuvanima u Hrvatskoj i inozemstvu. Ujedno će se pokušati odgonetnuti uzroci te okvirno vrijeme nastanka predaje da je ornat izveden od dijela garderobe kraljice koja je u Novigradu pogubljena tri stoljeća ranije.

Bojan GOJA

Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zadru,
Ilije Smiljanica 3, Zadar; e-adrese:
bojan_goja@net.hr; bojan.goja@min-kulture.hr

PRILOZI ZA UMJETNOST 17. I 18. STOLJEĆA U NOVIGRADU

Najveći dio umjetnina iz župe Rođenja Blažene Djevice Marije u Novigradu izrađen je tijekom 17. i 18. stoljeća, a neovisno o kojoj se grani umjetničke proizvodnje radi (skulptura, zlatarstvo, slike), kao i u drugim dijelovima Dalmacije, prevladava uvoz iz Venecije. Nadgradnja glavnog oltara župne crkve stilski i tipološki pripada široko raširenoj skupini *longhenijanskih* oltara, a svojom reduciranim strukturom pokazuje sličnosti s brojnim oltarima koje u Veneciji, Dalmaciji i Istri podižu venecijanski arhitekti, koji u projektiranju mramornih žrtvenika slijede oltarističku praksu Baldassarea Longhene. Na oltaru je starija slika s prikazom rođenja Blažene Djevice Marije. Drveni oltar iz crkve sv. Kafe, čiji se dijelovi čuvaju u zavičajnoj zbirci, prema natpisu izrađen je 1676. godine, a svojom strukturom, kvalitetom i oblicima rezbarenom ukrasu i pripadajuće skulpture uklapa se u brojnu skupinu baroknih drvenih žrtvenika kakvi se susreću i na drugim područjima pod utjecajem venecijanske umjetnosti. Oltaru pripada slika Uznesenje Blažene Djevice Marije sa sv. Franom Asiškim i sv. Katarinom Aleksandrijskom. Nekoliko primjeraka drvene, rezbarene i polikromirane skulpture sačuvane u zavičajnoj zbirci prema stilskim odlikama također se mogu datirati u vrijeme 17. ili početka 18. stoljeća. U župnoj crkvi čuvaju se četiri drvena rezbara rasabela koja ponavljaju ustaljene kanone u prikazivanju trpećeg raspetog Krista. Reprezentativnim formatom ističe se raspelo ovješeno na sjevernom bočnom zidu crkve ispod baldahina s kojim čini dojmljivu cjelinu. Slika Gospa od presvetog ružarija (Bogorodica s djetetom, sv. Dominikom i sv. Katarinom Sijenskom) radikalno je izrezana i oštećena, no pojedini detalji upućuju na to da se radilo o kvalitetnom djelu venecijanskog slikarstva iz prvih desetljeća 17. stoljeća. Niz srebrnih umjetnički izrađenih predmeta namijenjenih liturgiji i opremi crkve (oltarni svjećnjaci, viseći svjećnjaci, ophodni križevi, kaleži, moćnici, ciborij, pokaznica, pax) prema stilskim i tipološkim osobinama i utisnutim puncama uglavnom se mogu odrediti kao djela venecijanskih zlatarskih radionica uobičajene vrsnoće.

Novigrad je smješten na južnoj padini unutar strme uvale, a ispod tvrđave „Fortica“. Njegov nastanak i smještaj uvjetovani su prirodno i povjesno. Mjesto se razvilo kao podgrađe između dvaju gradskih zidova koji se spuštaju od tvrđave do obale i između sebe zatvaraju prostor gusto izgrađene stare jezgre. Novigrad je naselje ambijentalne rustične arhitekture s nizom uskih i nepravilnih ulica koje prate prirodne osobine i strminu terena, a pružaju se uzdužno i okomito prema obali, dok se kuće nižu jedna na drugu i karakteristične su vertikalne gradnje. U ovom radu tematizira se tradicijski način gradnje kuće u Novigradu i namjenski raspored stambenih prostorija u kojima je boravilo više ukućana, ali i gospodarskih prostorija u kojima su se obavljali kućni obrti (bačvarski, kovački, pečarski, tkalački i dr.). U kući glavno mjesto zauzima otvoreno ognjište – *komin*, smješteno uglavnom u potkroviju kuće ili na zadnjem katu kuće. U jednoj prostoriji nalazila su se do četiri otvorena ognjišta, jer je u Novigradu nakon razdiobe svaki brat morao podignuti vlastito ognjište. Obraduje se i raščlanjuje kućni inventar i način diobe preko dobrih ljudi rasudnika te se pojašnjava kako su kuće u Novigradu dobivale nazive po obiteljskim imenima ili nadimcima.

U sklopu ove teme nezaobilazan je i suhozidni krajolik oko Novigrada. U škrtoj zemlji krčeni su vinogradi oko kojih su podizani suhozidi, gomile i kućice – skloništa od nevremena.

Novigradski govor izvanredno je važan hrvatski idiom. On je važan jer nam zapisima na temelju domaćega mjesnog sustava govori o tom kakav je nekad bio taj čakavski idiom, a danas nam svojom strukturom dokazuje koje su se promjene u međuvremenu dogodile. Te su promjene u novoštokavskom okruženju vrlo znatne, ali su i stare osobine u njemu nezaobilazne, pa ih kao dragocjenost i danas možemo čuti. To se osobito može posvjedočiti ako se ne obaziremo na neki projek novigradskoga govora, nego ako registriramo njegove arhaične crte, koje su u akcentu još uvijek očite. Očite su i nove, novoštokavske osobine, ali one još uvijek ne prevladavaju u akcentu. Zanimljivo je vidjeti i druge značajke koje nam pokazuju što se događalo tijekom duga susreta čakavaca i novoštokavaca na sjevernodalmatinskom području, upravo u Novigradu.

U radu se obrađuje suvremena toponimija dalmatinskoga Novigrada te se izdvajaju neke toponomastičke osobitosti s područja Paljuva i Pridrage, naselja koja pripadaju novigradskoj općini. O novigradskoj je toponimiji pisao još 60-ih godina prošloga stoljeća B. Finka u okviru rada o sjevernozadarskoj toponimiji, iako se on u svojem radu ograničio samo na prikupljanje i analizu obalne toponimije toga prostora, dok se osobitostima novigradske čakavštine bavila u nekoliko navrata V. Jakić-Cestarić osvrćući se samo rubno na toponimjsku građu. Povijesna topografija nekadašnjega novigradskog distrikta podrobnije je obrađivana, ali suvremena novigradska toponimija još uvijek nije ni sustavno prikupljena. Ovaj se rad temelji na vlastitim terenskim istraživanjima koja sam u nekoliko navrata obavljala na području Općine Novigrad, posvećujući osobitu pozornost zemljopisnomu nazivlju i njegovim toponimijskim odrazima u samome Novigradu, ali i njemu pripadajućim naseljima. U radu se donosi semantička razredba obrađivanih toponima te se sažeto analiziraju jezični slojevi koji se iščitavaju iz mjesne toponimije. Osobita se pozornost posvećuje odnosu mjesnoga pučanstva prema pojedinim, za sam gradić posebice važnim prostornim orijentirima i njihovim imenima kao riznici pučkoga znanja i tradicije.

Teorija brojeva grana je matematike koja se bavi proučavanjem svojstava cijelih brojeva, kao što su primjerice djeljivost, rastav na proste faktore i rješivost jednadžbi u cijelim brojevima. Ima vrlo dugu i bogatu povijest i neki od najznačajnijih matematičara u povijesti, poput Eu-klida, Eulera i Gaussa, dali su važne doprinose teoriji brojeva. Tijekom te duge povijesti, često je smatrana „najčišćom“ granom matematike, u smislu da je bila najdalja od bilo kakvih konkretnih primjena. Ni autor ovog priloga kad se, najprije kao učenik Osnovne škole Novigrad, a potom preko matematičkih natjecanja, počeo zanimati matematikom i posebice teorijom brojeva, nije puno razmišljao o mogućim primjenama. No, danas je teorija brojeva jedna od najvažnijih grana matematike za primjene u kriptografiji i sigurnoj razmjeni informacija. Ljudi su od davnina željeli sigurno komunicirati, ali bili su svjesni da njihove poruke često putuju nesigurnim komunikacijskim kanalima. Iako su se kroz stoljeća načini prenošenja poruka uvelike promijenili, osnovni problem ostao je isti, a to je kako onemogućiti onoga tko može nadzirati kanal kojim se prenosi poruka da dozna njezin sadržaj. Načinima rješavanja tog problema bavi se znanstvena disciplina koja se naziva kriptografija. U prošlosti je kriptografija često odlučivala ishode bitaka te subdine špijuna i urotnika, a danas, pored i dalje važne vojne i diplomatske komponente, ima vrlo važnu ulogu u sigurnosti internetskih komunikacija i transakcija te je time postala zanimljivom puno širem krugu ljudi. Metode, koje su se najčešće tijekom povijesti koristile za šifriranje poruka, bile su zamjena (supstitucija) i premještanje (transpozicija) osnovnih elemenata teksta (slova, blokova slova, bitova). Kombinaciju tih dviju metoda susrećemo i danas u modernijim simetričnim kriptosustavima. Asimetrični

kriptosustavi ili kriptosustavi s javnim ključem pojavili su se tek 70-ih godina 20. stoljeća. Kod njih se za šifriranje koriste funkcije koje su „jednosmjerne“ (one se računaju lako, ali njihov inverz vrlo teško). To znači da funkcija za šifriranje može biti javna, dok samo funkcija za dešifriranje mora biti tajna. Time se rješava glavni problem klasične kriptografije, a to je sigurna razmjena ključeva. U konstrukciji jednosmjernih funkcija koriste se „teški“ matematički problemi, koji uglavnom potječu iz algoritamske teorije brojeva, kao što su faktorizacija velikih prirodnih brojeva, te logaritmiranje u nekim konačnim grupama (glavni su primjeri multiplikativna grupa konačnog polja te grupa točaka na eliptičkoj krivulji nad konačnim poljem). U ovom prilogu dat ćemo kratki prikaz tema kojima se bavi hrvatska grupa iz teorije brojeva, te pokušati objasniti kako je teorija brojeva našla primjenu u kriptografiji. Spomenut ćemo neke klasične i povijesno važne, a također i neke moderne metode za šifriranje.

Nives KOZULIĆ

Zavod za prostorno uređenje Zadarske županije, Braće
Vranjanin 11, Zadar; e-adresa: nives.kozulic@yahoo.com

PROSTORNO UREĐENJE OPĆINE NOVIGRAD

Stjepan GVERIĆ

Zavod za prostorno uređenje Zadarske županije, Braće
Vranjanin 11, Zadar; e-adresa: stipe.gveric@gmail.com

Dolores BARIĆ

Zavod za prostorno uređenje Zadarske županije, Braće
Vranjanin 11, Zadar; e-adresa: dolores.baric@gmail.com

Općina Novigrad dio je područja podvelebitskog kanala kao prostornorazvojne cjeline Zadarske županije. Obuhvaća površinu od 51,31 km² i tri naselja (Novigrad, Paljuv, Pridraga) u kojima, prema popisu stanovništva iz 2011. godine, živi 2.375 stanovnika. Temeljni suvremeniji prostornoplanski dokument jest Prostorni plan uređenja Općine Novigrad, a na nižim razinama prostor se uređuje različitim urbanističkim i detaljnijim planovima uređenja. Kroz rad će se obraditi cjelokupna prostornoplanska problematika promatranog područja, od prvih oblika prostornoga uređenja do suvremenih dokumenata. Nadalje, analizirat će se težnje i mogućnosti daljnog prostornog razvoja Općine Novigrad.

NOVIGRAD